[2023]2 एस.सी.आर.997

नीरजदत्ता

व.

राज्य (राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र, दिल्ली सरकार)

(2009 चा फौजदारी अपील क्रमांक 1669)

मार्च 17,2023

[अभय एस. ओक आणि राजेश बिंदल, जे. जे.]

भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1988: एसएस.7, 13 (1) (ड), 13 (2)-बेकायदेशीर समाधानाच्या मागणी करणेचा पुरावा-खटला चालवण्याचे प्रकरण की सापळा रचला गेला आणि अपीलकर्ता-विद्युत निरीक्षक सहआरोपीसह आला आणि त्याच्याकडून कागदपत्रे आणि लाच मागितली- जे तक्रारदाराने दिले होते-विशेष न्यायालयाने अपीलकर्त्याचा गुन्हा सिद्ध करण्यासाठी पुरेसा परिस्थितीजन्य पुरावा नोंदवला आहे असे सांगून, तिला दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवले.-कलम 7 आणि 13 (i) (d) (i) आणि (ii) rw 13 (2)-उच्च न्यायालयाने तेच कायम ठेवले-

अपीलवर, असे म्हटलेःपीडब्लू-5 छाया साक्षीदाराच्या पुराव्यांव्यतिरिक्त, अपीलकर्त्याने केलेली मागणी करणे सिद्ध करण्यासाठी फिर्यादी पक्षाकडून अन्य कोणताही पुरावा वापरण्यात येत नाही-जरी तपासणी-प्रमुखात पीडब्लू-5 ची विधाने योग्य मानली गेली तरी, अपीलकर्त्याने लाचेच्या मार्गाने रु. १००००/- ची मागणी करणे केली होती असा अंदाज लावणे देखील अशक्य आहे-पैसा भरण्यासाठी केलेली प्रत्येक मागणी करणे ही लाचेची मागणी करणे नाही-ती केवळ पैशाची मागणी करणे करण्यापेक्षा काहीतरी अधिक असणे आवश्यक आहे-तथ्यांवर, लाचेची मागणी करणे सिद्ध करणारी कोणतीही परिस्थिती नोंदवली गेली नाही-अशा प्रकारे, यू/एस द्वारे गुन्ह्याचे घटक.7 स्थापित झालेला नाही आणि परिणामी, कलम ७ अंतर्गत गुन्हा सिद्ध होत नाही त्यामुळे कलम 13 (1) (ड) आकर्षित न होणे-खालील न्यायालयांनी दिलेला निर्णय बाजूला ठेवला.

कलम 7, 13 (1) (ड), 13 (2)- बेकायदा लाच- मागणी करणे आणि स्वीकृती-पुराव्याच्या पद्धतीं-आयोजितःथेट पुराव्याच्या अनुपस्थितीत, मागणी करणे आणि/किंवा स्वीकृती नेहमी परिस्थितीजन्य पुराव्यासारख्या इतर पुराव्यांद्वारे सिद्ध केली जाऊ शकते.

अपील मंजूर करताना न्यायालयाने ग्राहय धरले आहे की

निर्णय दिला:

1.1) कलम 7 च्या अर्थानुसार मागणी करणेचा पुरावा ही पैसा साधी मागणी करणे असू शकत नाही, परंतु ती कायदेशीर मोबदल्याशिवाय लाचेची मागणी करणे असली पाहिजे.पीडब्लू-5 एवढेच सांगतो की जेव्हा अपीलकर्त्याने तक्रारदाराच्या दुकानाला भेट दिली, तिने तक्रारदाराला तिला घाईत असल्याचे सांगून विजेच्या मीटरशी संबंधित कागदपत्रे आणि Rs.10,000/- देण्यास सांगितले. वीज मीटर पुरवण्यासाठी समाधानाची विशिष्ट मागणी करणे अपीलकर्त्याने छाया साक्षीदाराच्या उपस्थितीत तक्रारदाराकडे केली असे हे प्रकरण नाही.पीडब्लू-5 ने असे म्हटले नाही की अपीलकर्ता आणि तक्रारदार यांच्यात त्याच्या उपस्थितीत अशी कोणतीही चर्चा झाली होती ज्याच्या आधारे असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकला असता की अपीलकर्त्याने लाचेची मागणी केली होती.यापूर्वी तक्रारदार आणि अपीलकर्ता यांच्यात काय घडले याबद्दल साक्षीदाराला माहिती नव्हती. पीडब्लू-5 ला हे मान्य आहे की तक्रारदाराने ज्या उद्देशाने पैसे अपीलकर्त्याकडे कथितपणे सुपूर्द केले होते त्याबद्दल कोणतीही वैयक्तिक माहिती नव्हती.[परिच्छेद 16] [1011-सी-एफ]

1. 2) 17 एप्रिल 2000 रोजी फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1973 च्या कलम 313 अंतर्गत तिच्या निवेदनात अपीलकर्त्याच्या विधानानुसार, ती डी. व्ही. बी.

कार्यालयात एल. डी. सी. म्हणून काम करत होती.त्या दिवशी, ग्राहकांकडून थकबाकी वसूल करण्यासाठी विभागाने आयोजित केलेल्या वसुली मोहिमेत ती तिच्या अधिकृत कामात व्यस्त होती.तिचे स्पष्टीकरण असे आहे की तक्रारदार तिचा शेजारी होता आणि त्याला वीज शुल्क जमा करण्यासाठी तिची मदत हवी होती.तिने सांगितले की यापूर्वी तिने तक्रारदाराच्या माध्यमातून कारची विक्री आणि खरेदीचा व्यवहार केला होता. तिने असेही म्हटले आहे की तक्रारदार हिस्ट्रीशीटर होता आणि त्याच्याविरुद्ध तीन प्रथम माहिती अहवाल (एफआयआर) दाखल करण्यात आले होते.या संदर्भात उलटतपासणीत पीडब्लू-5 ला प्रश्न विचारण्यात आला. पीडब्लू-5 ने सूचना शुद्धतेची पुष्टी केली नाही परंतु ते नाकारण्याच्या स्थितीत नसल्याचे सांगितले.खरे तर, पी. डब्ल्यू.-7 या तपास अधिकाऱ्याने, अपीलकर्त्याच्या कारमध्ये Rs.71,900/- ची रोख रक्कम सापडल्याची कबुली दिली.यामुळे प्रतिवादीस समर्थन मिळते की अपीलकर्त्याने वसुली मोहीम राबवली होती. पीडब्लू-5 च्या पुराव्यांव्यतिरिक्त, अपीलकर्त्याने केलेली मागणी सिद्ध करण्यासाठी फिर्यादी पक्षाकडून इतर कोणताही पुरावा वापरण्यात येत नाही.मुख्य परीक्षकामध्ये पीडब्लू-5 ची विधाने अगदी बरोबर मानूनही, Rs.10,000/- ची मागणी अपीलकर्त्याने लाचेच्या मार्गाने केली होती याचा अंदाज लावणे देखील अशक्य आहे.पैसा भरण्यासाठी केलेली प्रत्येक मागणी

करणे ही लाचेची मागणी नसते.ती केवळ पैश्याची मागणी करणेपेक्षा अधिक काहीतरी असायला हवी.[परिच्छेद 17] [1011-F-H; 1012-A, D-E]

1.3) मृत तक्रारदाराने 17 एप्रिल 2000 रोजी दाखल केलेल्या तक्रारीत, भ्रष्टाचारविरोधी विभागाने नोंदवलेल्या त्याच्या निवेदनाच्या स्वरूपात, त्याने म्हटले आहे की 6 मे 1996 रोजी केलेल्या अर्जानुसार त्याच्या दुकानात मीटर बसवण्यात आले होते आणि काही महिन्यांनंतर त्याला मीटर काढून टाकल्याचे आढळले. तथापि, विशेष न्यायालयाने वादग्रस्त निकालाच्या परिच्छेद 19 मध्ये असे निरीक्षण नोंदवले आहे की तक्रारदाराच्या सांगण्यावरून 25 एप्रिल 2000 रोजी चोरीला गेलेल्या वीज मीटरबाबत तक्रार दाखल करण्यात आली होती. अशा प्रकारे, कथित लाच मागितल्यानंतर 8 दिवसांनी मागणी करण्याऱ्याने चोरलेल्या मीटरबाबत मागणी केली होती.खरं तर, पीडब्लू-7 ने कबूल केले की तक्रारदाराने त्याने वीज मीटर पुरवण्यासाठी केलेल्या अर्जाची प्रत सादर केली नाही. पीडब्लू-7 ने पुढे सांगितले की तक्रारदाराने त्याला स्पष्टपणे सांगितले नाही की त्याने असा अर्ज दिला होता. अशी मागणी करण्याचा पुरावा नसल्यामुळे, नवीन वीज मीटर बसवण्यासाठी लाच मागितल्याबद्दल फिर्यादीचा खटला संशयास्पद ठरतो.शिवाय, 24 एप्रिल 2000 पर्यंत तक्रारदाराने गुन्हा केल्याबद्दल तक्रार नोंदवली नाही. यामुळे नवीन वीज मीटर बसवण्यासाठी 17 एप्रिल 2000 रोजी लाचेच्या मागणी

करण्याबाबत फिर्यादीचा खटला अत्यंत संशयास्पद ठरतो.[परिच्छेद 18] [1012-एफ-एच; 1013-ए-बी]

1.4)लाचेची मागणी केली हे सिद्ध करणारी कोणतीही परिस्थिती नोंदवण्यात आलेली नाही. त्यामुळे, पी. सी. कायद्याच्या कलम 7 अंतर्गत गुन्ह्याचे घटक स्थापित केले गेले नाहीत आणि परिणामी, कलम 13 (1) (डी) अंतर्गत गुन्हा आकर्षित केला जाणार नाही. आक्षेपार्ह निकाल आणि विशेष न्यायालयाचा निकाल तसेच अपीलकर्त्याची दोषसिद्धी आणि शिक्षा देखील बाजूला ठेवली जाते. [परिच्छेद 19,20] [1013-ब-क]

नीरज दत्ता विरुद्ध राज्य (एन. सी. टी. दिल्ली सरकार) **2022 एस.सी.सी. ऑनलाईनएस.सी.1724-त्यानंतर.**

बी. जयराज विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य **(2014) 13 एस. सी. सी. 55: [2014] 4 एस. सी. आर. 554**; पी. सत्यनारायण मूर्ती विरुद्ध जिल्हा पोलीस निरीक्षक, आंध्र प्रदेश राज्य आणि अन्र. **(2015) 10 एस. सी. सी. 152;** एम. नरसिंह राव विरुद्ध

राज्य **ए. पी. (2001) 1 एस. सी. सी. 691: [2000] 5 पूरक.एससीआर 584**;

एन. विजयकुमार विरुद्ध तामिळनाडू राज्य (2021) 3 एससीसी 687-संदर्भित.

न्यायनिर्णयाचे संदर्भ

[2014] 4 एससीआर 554 संदर्भित परिच्छेद 4

(2015)10 एस.सी.सी.152 संदर्भित परिच्छेद 4

[2000] 5 पूरक. एससीआर 584 संदर्भित

परिच्छेद 4

(2021) 3 एस. सी. सी 687 संदर्भित परिच्छेद ११

फौजदारी अपील अधिकारिता 2009 चे फौजदारी अपील क्र. 1669.

2007 च्या सी. आर. एल. ए. क्रमांक 04 मध्ये नवी दिल्ली येथील दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या 02.04.2009 तारखेच्या निकाल आणि आदेशावरून.

एस. नागमुथू, वरिष्ठ विधिज्ञ , श्री. सतिंदर एस. गुलाटी, राज किशोर चौधरी, अॅड.अपीलकर्त्यासाठी वकील

ऐश्वर्या भाटी, जयंत के. सुद, श्रीकांत नीलप्पा तेरडाल, स्निधा मेहरा, रुक्मिणी बोबडे, संजय के. त्यागी, अदित खोराणा, शुभ्रांशु पाधी, उदय खन्ना, सुश्री पूर्णिमा सिंग, सुश्री मनीषा चावा, सुश्री बी. एल. एन. शिवानी , सुश्री शिविका मेहरा, प्रतिवादीसाठी वकील .

न्यायालयाचा निर्णय **अभय एस. ओक, न्या.** द्वारा दिला गेला.

तथ्यात्मक पैलू

1. अपीलकर्त्याला दिल्लीच्या विशेष न्यायाधीशांनी कलम 7 आणि कलम 13 (1) (डी) चे कलम 13 (2) आणि भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1988 (थोडक्यात, 'पी. सी. कायदा') अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांसाठी दोषी ठरवले होते. विशेष न्यायाधीशांनी पी. सी. कायद्याच्या कलम 12 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी सहआरोपी श्री. योगेश कुमार यांना दोषी ठरवले. सहआरोपीची उच्च न्यायालयाने निर्दोष मुक्तता केली. पी. सी. कायद्याच्या कलम 13 च्या उपकलम (2) अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी अपीलकर्त्याला तीन वर्षांच्या कठोर कारावासाची आणि Rs.15,000/- दंड भरण्याची शिक्षा सुनावण्यात आली. कलम 7 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी, तिला दोन वर्षांच्या सश्रम कारावासाची आणि 5,000/- रुपये दंड भरण्याची शिक्षा

सुनावण्यात आली. दंड न भरल्यास शिक्षा देखील ठोठावण्यात आली. उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह निकालाद्वारे अपीलकर्त्याची शिक्षा कायम ठेवली आहे.

2. तक्रारदार-श्री. रविजित सिंग यांचा खटला सुरू होण्यापूर्वीच मृत्यू झाला. खरे तर, पी. डब्ल्यू.-7 या तपास अधिकाऱ्याने तक्रारदाराची हत्या झाल्याचे सांगितले. तक्रारदाराने आपल्या तक्रारीत म्हटले आहे की तो नवी दिल्लीतील विकास पुरी येथील एका दुकानात कारची विक्री आणि खरेदीचा व्यवसाय करीत होता.त्यांचे प्रकरण असे आहे की त्यांच्या दुकानात वीज मीटर बसवलेले नव्हते आणि म्हणून 6 मे 1996 रोजी त्यांनी वीज मीटरसाठी अर्ज केला. 17 एप्रिल 2000 रोजी त्यांनी दाखल केलेल्या तक्रारीत, भ्रष्टाचारविरोधी विभागाने नोंदवलेल्या त्यांच्या निवेदनाच्या स्वरूपात, त्यांनी सांगितले की 6 मे 1996 रोजी केलेल्या अर्जानुसार, त्यांच्या दुकानात एक मीटर बसवण्यात आला होता आणि काही महिन्यांनंतर त्यांना मीटर काढून टाकल्याचे आढळले. परिसरातील दुकानदारांनी अपीलकर्त्याद्वारे विजेचे मीटर बसवले असल्याने तो तिला भेटला. 17 एप्रिल 2000 रोजी त्यांना सकाळी ७:३० वाजता स्थानिक परिसरातील D.V.B./electricity विभागात निरीक्षक म्हणून काम करणाऱ्या अपीलकर्त्याकडून दूरध्वनी आला . विजेच्या मीटरच्या मुद्द्यावर चर्चा करण्यासाठी तिने त्याला तिच्या निवासस्थानी बोलावले. सकाळी ८:०० वाजता, जेव्हा तक्रारदार तिला भेटला, तेव्हा तिने मीटर

बसवण्यासाठी Rs.15,000/- ची रक्कम मागितली आणि शेवटी वाटाघाटीनंतर, तिने Rs.10,000/- वर मागणी करून निकाली काढली. तक्रारदाराच्या म्हणण्यानुसार, अपीलकर्त्याने सांगितले की ती ३:०० ते ४:०० च्या दरम्यान त्याच्या दुकानात येईल तेंव्हा तक्रारदाराने विजेच्या मीटरची कागदपत्रे आणि Rs.10,000/- लाच म्हणून द्यावी. मागणी करण्याऱ्याने सांगितले की, तिची लाच स्वीकारण्याशिवाय त्याच्याकडे पर्याय नव्हता.

3. फिर्यादीचा खटला असा आहे की उपरोक्त तक्रारीच्या आधारे सापळा रचण्यात आला.पीडब्लू-5, श्री. एस. के. अवस्थी हे छाया साक्षीदार होते. जेव्हा तो तक्रारदारासह तसेच छापा टाकणाऱ्या पक्षाच्या सदस्यांसह तक्रारदाराच्या दुकानात दुपारी 3.50 वाजता गेला, तेव्हा अपीलकर्ता तिथे उपस्थित नव्हता.संध्याकाळी सुमारे 4.40 वाजता तक्रारदाराला दूरध्वनी आला की अपीलकर्ता सुमारे 5 वाजता येईल.दुपारी 5.20 वाजता, अपीलकर्ता सहआरोपीसह आला आणि तक्रारदाराने दिलेली कागदपत्रे आणि 10, 000/- ची लाच मागितली. विशेष न्यायालयाने असे म्हटले की, अपीलकर्त्याचा गुन्हा सिद्ध करण्यासाठी पुरेसा परिस्थितीजन्य पुरावा नोंदवला आहे.खरे तर, मागणी आणि स्वीकृती सिद्ध झाली या परिस्थितीजन्य पुराव्याच्या आधारे निष्कर्ष नोंदवला गेला.अपीलकर्त्याच्या संदर्भात विशेष

न्यायालयाच्या दोषसिद्धीच्या आदेशाला उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह निकालात दुजोरा दिला आहे.

4. या याचिकेवर सुनावणी करताना, या न्यायालयाच्या दोन माननीय न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असा निष्कर्ष काढला की या न्यायालयाचे निर्णय बी. जयराज वि. स्टेट ऑफ इंडिया प्रकरणातील तीन माननीय न्यायाधीशांचे घटनापीठ चा आंध्र प्रदेश 1 आणि पी. सत्यनारायण मूर्ती वि. जिल्हा पोलीस निरीक्षक, आंध्र प्रदेश राज्य आणि अन्य या प्रकरणातील निर्णय एम. नरसिंह राव विरुद्ध ए. पी. राज्य या प्रकरणातील आधीच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाचा निर्णय वादातीत होता, त्यानुसार, खालील प्रश्न मोठ्या खंडपीठाकडे पाठवण्यात आला होताः

> ***"तक्रारदाराच्या पुराव्याअभावी/थेट किंवा बेकायदेशीर समाधानाच्या मागणी करणेच्या प्राथमिक पुराव्याअभावी, सरकारी वकिलाने सादर केलेल्या इतर पुराव्यांच्या आधारे भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1988 च्या कलम 13 (2) सह वाचन केलेल्या कलम 7 आणि कलम 13 (1) (ड) अंतर्गत सरकारी कर्मचाऱ्याच्या दोषीपणाची/अपराधाची अनुमानात्मक कपात करण्यास परवानगी नाही का हा प्रश्न आहे."***

5. वर नमूद केलेला प्रश्न निर्णयासाठी घटनापीठाकडे पाठवण्यात आला होता, ज्याने 15 डिसेंबर 2022 रोजी दिलेल्या निकालाद्वारे संदर्भ निकाली काढला. स्थूलपणे, घटनापीठाने असे म्हटले आहे की पी. सी. कायद्याच्या कलम 7 आणि 13 (2) अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांसाठी फिर्यादीमध्ये तक्रारीची साक्ष नसतानाही, फिर्यादी समाधानाची मागणी केली हे सिद्ध करण्यासाठी परिस्थितीजन्य पुराव्यांवर देखील अवलंबून राहू शकतात. या निर्णयाच्या परिच्छेद 74 मध्ये घटनापीठाने आपल्या निष्कर्षांचा सारांश दिला आहे.

परस्पर विरोधी मागण्या

6. अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. एस. नागमुथू यांनी सादर केले की हे असे प्रकरण आहे जेथे अपीलकर्त्याने बेकायदेशीर समाधानाची मागणी केल्याचा कोणताही पुरावा नाही.

पी. सी. कायद्याच्या कलम 7 आणि 13 (1) (डी) अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांसाठी लोकसेवकाने समाधानाची मागणी केल्याचा पुरावा अनिवार्य आहे, असे विद्वान

ज्येष्ठ वकिलाने सादर केले. न्यायालयांचे निष्कर्ष अनुमान आणि अंदाजांवर आधारित आहेत, असे त्यांनी सांगितले.

7. फिर्यादीची बाजू मांडणाऱ्या अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल ऐश्वर्या भाटी यांनी आक्षेपार्ह निकालांचे समर्थन केले.तिने सादर केले की पीडब्लू-5 ने मागणी केली हे सिद्ध केले आहे.शिवाय, परिस्थितीजन्य पुराव्यांच्या आधारे मागणी आणि स्वीकृती सिद्ध झाली.तिने असेही सादर केले की एकदा मागणी आणि स्वीकृती स्थापित झाली की, अशी एक धारणा आहे की समाधानाची स्वीकृती हेतू किंवा बक्षिसाचे अस्तित्व सिद्ध करते. विवादित निर्णयांमध्ये कोणत्याही प्रकारच्या हस्तक्षेपाची गरज नाही, असे विद्वान ए. एस. जी. यांनी सांगितले.

<u>कायदेशीर स्थिती</u>

8. पुराव्यांचे विश्लेषण करण्यापूर्वी, आपण हे लक्षात घेतले पाहिजे की आपण पी. सी. कायद्याच्या कलम 7 आणि 13 शी निगडित आहोत, कारण ते 26 जुलै 2018 पासून 2018 च्या 16 व्या कायद्याने केलेल्या दुरुस्तीपूर्वी होते. आम्ही कलम 7 आणि 13 चा संदर्भ देत आहोत कारण ते गुन्हा केल्याच्या तारखेला होते. संबंधित वेळी अस्तित्वात असलेले कलम 7 असे वाचतेः

" 7. सरकारी कर्मचाऱ्याने अधिकृत कायद्याच्या संदर्भात कायदेशीर मोबदल्याखेरीज अन्य मोबदला घेणे. - असे. जो कोणी, लोकसेवक असल्याने किंवा होण्याची अपेक्षा ठेवून, स्वतःसाठी किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीसाठी, कोणतेही अधिकृत कृत्य करण्याचा किंवा करण्यास नकार देण्याचा हेतू किंवा बक्षीस म्हणून किंवा त्याच्या अधिकृत कार्यांचा वापर करताना कोणत्याही व्यक्तीला अनुकूलता किंवा नाप संती दाखवण्याचा किंवा दाखवण्यास असमर्थ राहण्याचा हेतू किंवा बक्षीस म्हणून किंवा केंद्र सरकार किंवा कोणतेही राज्य सरकार किंवा संसद किंवा कोणत्याही राज्याच्या विधिमंडळाशी किंवा कलम 2 च्या खंड (सी) मध्ये संदर्भित कोणत्याही स्थानिक प्राधिकारी, महामंडळ किंवा सरकारी कंपनीशी किंवा कोणत्याही नामनिर्देशित किंवा अन्यथा कोणत्याही लोकसेवकाशी, कायदेशीर मोबदल्याशिवाय कोणतेही समाधान स्वीकारतो, प्राप्त करतो किंवा मिळवण्याचा प्रयत्न करतो, त्याला शिक्षा केली जाईल.

स्पष्टीकरण. -

(अ) "लोकसेवक होण्याची अपेक्षा करणे"-पदावर राहण्याची अपेक्षा नसलेली एखादी व्यक्ती, तो पदावर येणार आहे आणि नंतर तो त्यांची सेवा करेल या विश्वासाने इतरांना फसवून समाधान मिळवत असेल, तर तो फसवणुकीचा दोषी असू शकतो, परंतु या कलमात परिभाषित केलेल्या गुन्ह्यासाठी तो दोषी नाही.

(ब) ' लाच '. ' लाच ' हा शब्द केवळ आर्थिक लाच किंवा पैसे मोजता येण्याजोग्या लाच पुरता मर्यादित नाही.

(क) 'कायदेशीर मोबदला'-'कायदेशीर मोबदला' हे शब्द केवळ मोबदल्यापुरते मर्यादित नाहीत, जे लोकसेवक कायदेशीररित्या देऊ शकतो. मागणी करा, परंतु सरकार किंवा ज्या संस्थेची तो सेवा करतो, त्या संस्थेने त्याला स्वीकारण्याची परवानगी दिलेली सर्व मोबदला समाविष्ट करा.

(ड) "करण्यामागचा हेतू किंवा बक्षीस". ज्या व्यक्तीला त्याचा हेतू नसलेले किंवा करण्याच्या स्थितीत नसलेले किंवा न केलेले काम करण्यासाठी हेतू किंवा बक्षीस म्हणून समाधान मिळते, ती व्यक्ती या अभिव्यक्तीमध्ये येते.

(ई) जर एखाद्या लोकसेवकाने एखाद्या व्यक्तीला चुकून असे मानण्यास प्रवृत्त केले की सरकारमधील त्याच्या प्रभावामुळे त्या व्यक्तीला पदवी मिळाली आहे आणि अशा प्रकारे त्या व्यक्तीला या सेवेसाठी बक्षीस म्हणून लोकसेवक, पैसे किंवा इतर कोणतेही बक्षीस देण्यास प्रवृत्त केले तर लोकसेवकाने या कलमांतर्गत गुन्हा केला आहे.

" 9. संबंधित वेळी अस्तित्वात असलेले कलम 13 (1) (डी) असे वाचतेः

" 13.Criminal सरकारी कर्मचाऱ्याने केलेले गैरवर्तन.

(1) एखाद्या लोकसेवकाने फौजदारी गैरवर्तनाचा गुन्हा केल्याचे म्हटले जाते, -

(1) भ्रष्ट किंवा बेकायदेशीर मार्गाने, स्वतःसाठी किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीसाठी कोणतीही मौल्यवान वस्तू किंवा आर्थिक लाभ मिळवतो; किंवा

(2) लोकसेवक म्हणून आपल्या पदाचा गैरवापर करून, स्वतःसाठी किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीसाठी कोणतीही मौल्यवान वस्तू किंवा आर्थिक लाभ मिळवतो; किंवा

(3) लोकसेवक म्हणून पद धारण करताना, कोणत्याही व्यक्तीला कोणत्याही जनहिताविना कोणतीही मौल्यवान वस्तू किंवा आर्थिक लाभ मिळवून देतो; किंवा पी. सी. कायद्याच्या कलम 7 अंतर्गत दंडनीय असलेल्या गुन्ह्यासाठी समाधानाची मागणी करणे आणि ती स्वीकारणे अपरिहार्य आहे.

10. आपण आधी उद्धृत केलेल्या प्रश्नावर निर्णय घेण्यासाठी घटनापीठ 4 ला बोलावण्यात आले होते. परिच्छेद 74 मध्ये, राज्यघटनेच्या निष्कर्षांचा सारांश देण्यात आला आहे, ज्यात असे म्हटले आहेः

" 74. वरील चर्चेतून काय निष्पन्न होते त्याचा सारांश खालीलप्रमाणे आहेः

(अ) अधिनियमाच्या कलम 7 आणि 13 (1) (डी) (आय) आणि (2) अन्वये आरोपी लोकसेवकाचा दोष सिद्ध करण्यासाठी सरकारी

कर्मचाऱ्याने केलेल्या बेकायदेशीर समाधानाची मागणी आणि स्वीकृतीचा पुरावा हे फिर्यादीद्वारे जारी केलेले तथ्य आहे.

(ब) आरोपीचा गुन्हा सिद्ध करण्यासाठी , फिर्यादी पक्षाला प्रथम बेकायदेशीर समाधानाची मागणी करणे आणि त्यानंतर वस्तुस्थिती म्हणून स्वीकारण्याची मागणी करणे सिद्ध करावे लागेल .प्रकरणातील ही वस्तुस्थिती एकतर थेट पुराव्यांद्वारे सिद्ध केली जाऊ शकते जी मौखिक पुरावा किंवा दस्तऐवज पुराव्याच्या स्वरूपात असू शकते.

(क) पुढे, अवैध समाधानाची मागणी करणे आणि स्वीकृतीचा पुरावा ही विषयातील वस्तुस्थिती थेट तोंडी आणि कागदोपत्री पुराव्यांच्या अनुपस्थितीत परिस्थितीजन्य पुराव्यांद्वारे देखील सिद्ध केली जाऊ शकते.

(ड) विषयातील वस्तुस्थिती सिद्ध करण्यासाठी, म्हणजे लोकसेवकाकडून बेकायदेशीर समाधानाची मागणी करणे आणि स्वीकृती याबाबत खालील बाबी लक्षात घेतल्या पाहिजेत.

(i) जर लाच देणाऱ्याने त्याच्याशिवाय पैसे देण्याचा प्रस्ताव दिला असेल तर लोकसेवकाकडून कोणतीही मागणी करणे होत असल्याने आणि नंतरचे फक्त प्रस्ताव स्वीकारतात आणि बेकायदेशीर समाधान प्राप्त करतात, हे कायद्याच्या कलम 7 नुसार स्वीकृतीचे प्रकरण आहे. अशा परिस्थितीत, लोकसेवकाकडून पूर्व मागणी करण्याची गरज नाही.

(2) दुसरीकडे, जर लोकसेवक मागणी करत असेल आणि लाच देणारा मागणी स्वीकारत असेल आणि मागणी केलेली भरपाई देऊ करत असेल, जी त्या बदल्यात लोकसेवकाला मिळते, तर ती प्राप्तीची बाब आहे. प्राप्तीच्या बाबतीत, बेकायदेशीर समाधानाची पूर्व मागणी लोकसेवकाकडून केली जाते.कायद्याच्या कलम 13 (1) (डी) (आय) आणि (2) अंतर्गत हा गुन्हा आहे.

(3) वरील (1) आणि (2) या दोन्ही प्रकरणांमध्ये, लाच देणाऱ्याने दिलेला प्रस्ताव आणि लोकसेवकाने केलेली मागणी करणे, हे अनुक्रमे फिर्यादी पक्षाने प्रकरणातील तथ्य म्हणून सिद्ध करावे लागेल.

दुसऱ्या शब्दांत, आणखी काहीही न करता केवळ बेकायदेशीर समाधान स्वीकारणे किंवा प्राप्त करणे हा त्याखालील गुन्हा होणार नाही.

कलम 7 किंवा कलम 13 (1) (डी), (आय) आणि (आय) अनुक्रमे

म्हणून, कायद्याच्या कलम 7 अंतर्गत, आणण्यासाठी गुन्ह्याच्या बाबतीत, लाच देणाऱ्याकडून येणारा प्रस्ताव येणे आवश्यक आहे जो लोकसेवकाने स्वीकारला आहे ज्यामुळे तो गुन्हा ठरेल.त्याचप्रमाणे, एक पूर्व मागणी करणे लाच देणारा लोकसेवक जेव्हा स्वीकारतो आणि जर सरकारी कर्मचाऱ्याला मिळालेली रक्कम असेल, तर ती कायद्याच्या कलम 13 (1) (डी) आणि (आय) आणि (2) अंतर्गत प्राप्त करणे हा गुन्हा ठरेल.

(ई) बेकायदेशीर समाधानाची मागणी करणे आणि स्वीकृती किंवा प्राप्तीच्या संदर्भात वस्तुस्थितीचा अंदाज न्यायालयाद्वारे निष्कर्षाद्वारे तेव्हाच केला जाऊ शकतो जेव्हा मूलभूत तथ्ये संबंधित मौखिक आणि दस्तऐवज पुराव्यांद्वारे सिद्ध केली गेली असतील आणि त्याच्या अनुपस्थितीत नाही.वर अभिलेखातील साहित्याच्या आधारे,

मागणी करणेची वस्तुस्थिती फिर्यादी पक्षाने सिद्ध केली आहे की नाही याचा विचार करताना वस्तुस्थितीचा अंदाज घेण्याचा न्यायालयाला विवेक आहे. अर्थात, वस्तुस्थितीचा अंदाज आरोपीकडून खंडनाच्या अधीन आहे आणि खंडनाच्या अनुपस्थितीत अंदाज उभा राहतो.

(च) जर तक्रारदार 'वैमनस्यपूर्ण' झाला असेल किंवा त्याचा मृत्यू झाला असेल किंवा खटल्याच्या वेळी त्याचा पुरावा सादर करण्यासाठी अनुपलब्ध असेल, तर इतर कोणत्याही साक्षीदाराचा पुरावा देऊन बेकायदेशीर समाधानाची मागणी केली हे सिद्ध केली जाऊ शकते, जो पुन्हा तोंडी किंवा दस्तऐवज पुराव्यांद्वारे पुरावा देऊ शकतो किंवा फिर्यादी परिस्थितीजन्य पुराव्यांद्वारे प्रकरण सिद्ध करू शकतातखटला थांबत नाही किंवा आरोपी लोकसेवकाची निर्दोष मुक्तता करण्याचा आदेशही देत नाही.

(छ) जोपर्यंत कायद्याच्या कलम 7 चा संबंध आहे, त्या मुद्यातील तथ्यांच्या पुराव्यावर, कलम 20 न्यायालयाला असा निष्कर्ष

काढण्यास भाग पाडते की बेकायदेशीर समाधान हे उक्त कायद्यात नमूद केल्याप्रमाणे हेतू किंवा बक्षिसाच्या उद्देशाने होते. या गृहीतकाला न्यायालयाने कायदेशीर अनुमान किंवा कायद्यातील अनुमान म्हणून उपस्थित केले पाहिजे. अर्थात, उक्त अनुमान देखील खंडनाच्या अधीन आहे. कलम 20 हे कायद्याच्या कलम 13 (1) (डी) (आय) आणि (2) ला लागू होत नाही.

(ह) आम्ही हे स्पष्ट करतो की कायद्याच्या कलम 20 अंतर्गत कायद्यातील गृहितक अ बिंदूमध्ये वर नमूद केलेल्या वस्तुस्थितीच्या गृहितकापेक्षा वेगळे आहे.

(ई) पूर्वीचे हे अनिवार्य गृहितक आहे तर नंतरचे स्वरूप विवेकाधीन आहे."

(भर जोडला गेला)

संदर्भित प्रश्नाचे उत्तर उपरोक्त निर्णयाच्या परिच्छेद 76 मध्ये दिले गेले होते, जे असे आहेः

"76. त्यानुसार, या घटनापीठाने विचार करण्यासाठी पाठवलेल्या प्रश्नाचे उत्तर खालीलप्रमाणे आहेः

तक्रारदाराच्या पुराव्याच्या अनुपस्थितीत (प्रत्यक्ष/प्राथमिक, तोंडी/दस्तावेजीय पुरावा), कलम 7 आणि कलम 13(1)(d) अंतर्गत कलम 7 आणि कलम 13(1)(d) अंतर्गत लोकसेवकाच्या दोषी/दोषाची अनुमानात्मक वजावट काढण्याची परवानगी आहे. फिर्यादीने जोडलेल्या इतर पुराव्यांच्या आधारे कायदा 13(2)."

(जोर जोडला)

11. पी. सी. कायद्याच्या कलम 20 अंतर्गत गृहित धरण्याच्या मुद्द्याचेही उत्तर घटनापीठाने दिले आहे की केवळ विषयातील तथ्यांच्या पुराव्यावर, कलम 20 न्यायालयाला असा गृहित धरण्यास भाग पाडते की बेकायदेशीर समाधान हे कलम 7 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे हेतू किंवा बक्षिसाच्या उद्देशाने होते (जसे ते 2018 च्या दुरुस्तीपूर्वी अस्तित्वात होते).खरे तर, घटनापीठाने बी. जयराज 1 आणि पी. सत्यनारायण मूर्ती 2 या प्रकरणांमध्ये तीन माननीय न्यायाधीशांच्या खंडपीठांच्या दोन निर्णयांना मंजुरी दिली आहे.

"9. कायद्याच्या कलम 20 अन्वये काढल्या जाणाऱ्या गृहीतकाचा संबंध आहे, असा अंदाज फक्त कलम 7 मधील गुन्ह्याबाबत असू

शकतो आणि कलम 13(1)(d)(i) आणि (ii) मधील गुन्ह्यांबाबत नाही. कायद्याचे. कोणत्याही परिस्थितीत, केवळ बेकायदेशीर परितोषण स्वीकारल्याच्या पुराव्यावरच असे गृहित धरले जाऊ शकते की कायद्याच्या कलम 20 अंतर्गत अशी तृप्ती कोणतीही अधिकृत कृत्ये करण्यासाठी किंवा करण्यास नकार दिल्याबद्दल प्राप्त झाली होती. बेकायदेशीर स्वीकारल्याचा पुरावा मागणी करणेचा पुरावा असेल तरच परितोषण मिळू शकते. सध्याच्या प्रकरणात ज्या प्राथमिक तथ्यांच्या आधारे कलम 20 अंतर्गत कायदेशीर अनुमान काढले जाऊ शकते ते पूर्णपणे अनुपस्थित आहेत. "

(भर दिला गेला)

कलम 7 अंतर्गत सिद्ध करण्यासाठी आवश्यक असलेली दोन मूलभूत तथ्ये सिद्ध झाली तरच कलम 20 अंतर्गत गृहीत धरले जाऊ शकते.'मागणी' आणि परितोषणाची 'स्वीकृती' ही दोन मूलभूत तथ्ये आहेत. कलम 20 अंतर्गत असे गृहीत धरले जाते की, उलट सिद्ध होत नाही तोपर्यंत, कलम 7 मध्ये विचार केल्याप्रमाणे, परितोषणाची स्वीकृती एखाद्या हेतूसाठी किंवा बक्षीसासाठी असल्याचे गृहित धरले जाईल. याचा अर्थ असा आहे की एकदा बेकायदेशीर

परितोषणाची आणि त्याच्या स्वीकृतीच्या मागणी करणेची मूलभूत तथ्ये सिद्ध झाली की, उलट सिद्ध होत नाही तोपर्यंत न्यायालयाला असे गृहित धरावे लागेल की परितोषणाची मागणी केली गेली होती आणि कलम 7 मध्ये विचार केल्याप्रमाणे हेतू किंवा बक्षीस म्हणून स्वीकारले गेले होते. मात्र, हा अंदाज नाकारता येण्याजोगा आहे.संभाव्यतेच्या प्राधान्याच्या आधारावरही आरोपी या गृहीतकाला नकार देऊ शकतो.

12. एन. विजयकुमार 5 च्या बाबतीत, तीन माननीय न्यायाधीशांच्या दुसर्या खंडपीठाने कलम 20 अन्वये गृहीत धरण्याचा मुद्दा आणि कलम 7 आणि कलम (i) आणि (ii) अंतर्गत शिक्षापात्र गुन्ह्यांची स्थापना करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या पुराव्याची डिग्री या मुद्द्यावर काम केले.) कलम 13(1)(d) PC Act च्या कलम 13(2) सह वाचले. परिच्छेद 26 मध्ये, खंडपीठाने असे मानले:

> "26. केवळ वसुली स्वतःच आरोपींविरोधातील फिर्यादीचा आरोप सिद्ध करू शकत नाही हे तितकेच योग्य आहे.C.M मध्ये या न्यायालयाच्या निकालांचा संदर्भ दिला जाऊ शकतो. गिरीश बाबू विरुद्ध CBI [C.M. गिरीश बाबू विरुद्ध CBI, (2009) 3 SCC 779 : (2009) 2 SCC (Cri) 1] आणि B. जयराज विरुद्ध A.P. राज्य [B. जयराज विरुद्ध A.P. राज्य , (2014) 13 SCC 55 :

(2014) 5 SCC (Cri) 543] भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1988 च्या कलम 7, 13(1)(d)(i) आणि (ii) अन्वये खटल्याचा विचार करताना या न्यायालयाच्या उपरोक्त निवाड्यांमध्ये याचा पुनरुच्चार करण्यात आला आहे. आरोप सिद्ध करण्यासाठी, आरोपीने लाच असल्याचे जाणून स्वेच्छेने पैसे स्वीकारले हे वाजवी संशयापलीकडे सिद्ध केले पाहिजे. बेकायदेशीर परितोषणाची मागणी करणेचा पुरावा नसणे आणि केवळ चलनी नोटा बाळगणे किंवा वसूल करणे हा असा गुन्हा ठरवण्यासाठी पुरेसा नाही. या निकालांमध्ये असेही म्हटले आहे की कायद्याच्या कलम 20 अंतर्गत देखील अनुमान काढले जाऊ शकते, बेकायदेशीर परितोषणाची मागणी करणे आणि स्वीकृती सिद्ध झाल्यानंतरच. फौजदारी न्यायशास्त्रातील निर्दोषतेची प्रारंभिक धारणा ट्रायल कोर्टाने नोंदवलेल्या निर्दोष मुक्ततेद्वारे दुप्पट होते हे देखील बर्यापैकी सुस्थापित आहे."

(भर दिला गेला)

त्यामुळे परितोषणाची मागणी करणे आणि ती स्वीकारणे हे वाजवी संशयाच्या पलीकडे सिद्ध झाले पाहिजे.

13. 26 जुलै 2018 पूर्वी अस्तित्वात असलेले कलम 7 हे सध्याच्या कलम 7 पेक्षा वेगळे होते. सध्याच्या प्रकरणात लागू असलेले सुधारित न केलेले कलम 7, विशेषतः "कोणत्याही परितोषणाची" संदर्भ देते. बदललेले कलम 7 "परितोषण " हा शब्द वापरत नाही, परंतु त्यात "अनुचित फायदा" ही व्यापक संज्ञा वापरली आहे. जेव्हा आरोप हा आरोपीकडून परितोषण आणि त्याचा स्वीकार करण्याची मागणी केली जाते असा असतो , तेव्हा ते कोणतेही अनधिकृत कृत्य करण्याचा किंवा अधिकृत कृत्य करण्यास नकार देण्यास हेतू किंवा बक्षीस म्हणून असले पाहिजे. कलम 7 मध्ये प्रदान केल्याप्रमाणे परितोषणाची मागणी करणे आणि स्वीकृती ही हेतू किंवा बक्षीसासाठी होती ही वस्तुस्थिती कलम 20 अंतर्गत गृहीत धरून सिद्ध केली जाऊ शकते, परंतु मागणी करणे आणि स्वीकृतीचे मूलभूत आरोप सिद्ध झाले आहेत. या प्रकरणात, पी. सी. कायद्याच्या कलम 13 (2) अंतर्गत दंडनीय असलेल्या कलम (1) आणि (2) कलम 13 (1) (डी) अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्याशीही आम्ही संबंधित आहोत. 26 जुलै 2018 च्या दुरुस्तीपूर्वी कायद्याच्या पुस्तकात अस्तित्वात असलेले कलम 13 चे उपकलम (1) चे कलम (डी) यापूर्वी उद्धृत केले गेले आहे.कलम 13 (1) (डी) च्या कलम (1) आणि (2) च्या साध्या वाचनात, हे स्पष्ट आहे की कलम 13 (1) (डी) च्या कलम (1) आणि (2) अंतर्गत गुन्हे सिद्ध करण्यासाठी बेकायदेशीर परितोषण स्वीकृतीचा पुरावा आवश्यक

असेल. घटनापीठाने जे सांगितले आहे ते लक्षात घेता, दिलेल्या प्रकरणात, लोकसेवकाकडून बेकायदेशीर परितोषणाची मागणी आणि स्वीकृती थेट तोंडी किंवा कागदोपत्री पुराव्याच्या अनुपस्थितीत परिस्थितीजन्य पुराव्यांद्वारे सिद्ध केली जाऊ शकते. संदर्भित प्रश्नाचे उत्तर देताना, घटनापीठाने असे निरीक्षण नोंदवले आहे की पी. सी. कायद्याच्या कलम 13 (2) सह वाचन केलेल्या कलम 7 आणि 13 (1) (डी) अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांसाठी लोकसेवकाची दोषसिद्धी आणि/किंवा दोषसिद्धीची अनुमानात्मक कपात करणे अनुज्ञेय आहे. निष्कर्ष असा आहे की थेट पुराव्याच्या अनुपस्थितीत, मागणी आणि/किंवा स्वीकृती नेहमी परिस्थितीजन्य पुराव्यासारख्या इतर पुराव्यांद्वारे सिद्ध केली जाऊ शकते.

14. लोकसेवकाने केलेल्या परितोषणाची मागणी करणे आणि स्वीकृतीचा आरोप वाजवी संशयाच्या पलीकडे स्थापित केला पाहिजे. घटनापीठाने घेतलेल्या निर्णयामुळे ही प्राथमिक सौम्य होत नाही. वाजवी संशयाच्या पलीकडे पुराव्याची आवश्यकता.घटनापीठ कोणत्या पद्धतींद्वारे केलेली मागणी सिद्ध केली जाऊ शकते या विषयावर काम करत होते. घटनापीठाने असे म्हटले आहे की पुरावा केवळ थेट तोंडी किंवा कागदोपत्री पुराव्यांद्वारे असणे आवश्यक नाही, तर तो परिस्थितीजन्य पुराव्यांसह इतर पुराव्यांद्वारे असू शकतो.परितोषणाची मागणी सिद्ध करण्यासाठी परिस्थितीजन्य पुराव्यावर अवलंबून असताना, फिर्यादी पक्षाने प्रत्येक परिस्थिती

स्थापित केली पाहिजे ज्यातून न्यायालयाने अपराधाचा निष्कर्ष काढावा अशी फिर्यादीची इच्छा आहे. अशा प्रकारे स्थापित केलेली तथ्ये केवळ एकाच गृहीतकासह सुसंगत असली पाहिजेत की आरोपींनी परितोषणाची मागणी केली होती. म्हणून, या प्रकरणात, मागणी करणेचा काही थेट पुरावा आहे का हे आपल्याला तपासावे लागेल. मागणी केलेला कोणताही थेट पुरावा नाही या निष्कर्षावर आपण आल्यास, मागणी करणे सिद्ध करण्यासाठी काही परिस्थितीजन्य पुरावा आहे का यावर या न्यायालयाला विचार करावा लागेल.

नोंदींवरील पुराव्याचा समावेश

15. आता, अभिलेखातील पुराव्याकडे येताना, फिर्यादीनुसार, थेट पुरावा पी. डब्ल्यू.-5-श्री. एस. के. अवस्थीच्या पुराव्याच्या स्वरूपात आहे.या प्रकरणात तक्रारदाराचा मृत्यू झाला होता आणि त्यामुळे त्याची चौकशी होऊ शकली नाही.छापा टाकणाऱ्या गटात पी. डब्ल्यू.-5, श्री. एस. के. अवस्थी, हे सिंचन विभागाचे अधिकारी होते. पीडब्लू-6, श्री. ओ. डी. यादव, वाहतूक निरीक्षक आणि पीडब्लू-7, श्री. रंजन सिंग, एसीपी. तक्रारदाराच्या माध्यमातून सिद्ध होऊ न शकलेल्या तक्रारीनुसार, फिर्यादीचे प्रकरण असे आहे की अपीलकर्त्याने

तक्रारदाराला 17 एप्रिल 2000 रोजी सकाळी तिच्या निवासस्थानी भेटल्यावर पहिली मागणी केली होती. या मागणीच्या आधारे कोणतेही आरोप निश्चित करण्यात आले नव्हते. फिर्यादी पक्षाच्या खटल्यानुसार, दुसरी मागणी सापळाच्या दरम्यान करण्यात आली होती. अपीलकर्त्याच्या घरी केलेल्या पहिल्या मागणी बाबत कोणताही पुरावा नाही कारण तक्रारदाराशिवाय कोणीही तेथे उपस्थित नव्हते.फिर्यादीच्या खटल्यानुसार, पी. डब्ल्यू.-5 हा 17 एप्रिल 2000 रोजी संध्याकाळी 5.20 च्या सुमारास अपीलकर्त्याने केलेल्या दुसऱ्या मागणीचा साक्षीदार होता. पी. डब्ल्यू.-5 ने आपल्या पुराव्यामध्ये म्हटले आहे की तक्रारदाराने सापळा लावणाऱ्या पक्षाला सांगितले होते की अपीलकर्ता दुपारी 3.50 च्या सुमारास त्याच्या दुकानाला भेट देणार आहे, परंतु अपीलकर्ता हजर झाला नाही. त्यानंतर, तक्रारदाराला फोन आला की ती संध्याकाळी 5.30 ते 6 वाजेपर्यंत येईल. अखेरीस, पीडब्लू-5 च्या साक्षीनुसार , सुमारे 5.20 अपीलकर्ता इतर सहारोपी सह तक्रारदाराच्या दुकानात आली.पीडब्लू-5 ची आवृत्ती, जी फिर्यादीनुसार मागणी करणे आहे, ती अशा प्रकारे वाचतेः

> "श्रीमती नीरज दत्ताने तक्रारदाराला त्याचे वीज मीटर आणि Rs.10,000/- संबंधित कागदपत्रे देण्यास सांगितले.ति गडबडीत होती.तक्रारदाराने त्याच्या विजेच्या मीटरची कागदपत्रे सुपूर्द केली

आणि रक्कम रुपये 10,000/- च्या जीसी नोट शर्टच्या डाव्या खिशातून काढून श्रीमती नीरज दत्ताला तिच्या उजव्या हातात दिले. श्रीमती नीरज दत्ताने त्या जी. सी. नोटा मोजण्यासाठी त्याचा सहकारी योगेश कुमार याच्याकडे सुपूर्द केल्या आणि तिने तक्रारदाराला सांगितले की त्याचे काम पूर्ण होईल."

(भर दिला गेला)

16.उर्वरित सरतपास अपीलकर्त्याच्या स्वीकृतीबाबत आणी वसुलीशी संबंधित आहे .आता प्रश्न असा आहे की, अभिलेखातील पुराव्यांच्या आधारे, फिर्यादी पक्षाने आरोपींची परितोषणाची मागणी केलेली सिद्ध केली आहे का?जेव्हा आपण कलम 7 च्या अर्थांतर्गत मागणी करणेच्या पुराव्याचा मुद्दा विचारात घेतो, तेव्हा ती फक्त पैश्यांची मागणी करणे असू शकत नाही, परंतु ती कायदेशीर मोबदल्याशिवाय इतर परितोषणाची मागणी करणे असली पाहिजे.पीडब्लू-5 एवढेच सांगते की जेव्हा अपीलकर्त्याने तक्रारदाराच्या दुकानाला भेट दिली, तेव्हा तिने तक्रारदाराला वीज मीटर संबंधित कागदपत्रेआणि Rs.10,000/- देण्यास सांगितले आणि तिला सांगितले की तिला घाईत् आहे. वीज मीटर पुरवण्यासाठी परितोषणाची विशिष्ट मागणी करणे अपीलकर्त्याने सापळा साक्षीदाराच्या

उपस्थितीत तक्रारदाराकडे केली असे हे प्रकरण नाही.पीडब्लू-5 ने असे म्हटले नाही की अपीलकर्ता आणि तक्रारदार यांच्यात त्याच्या उपस्थितीत अशी कोणतीही चर्चा झाली होती ज्याच्या आधारे असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकला असता की अपीलकर्त्याने परितोषणाची मागणी केली होती.यापूर्वी तक्रारदार आणि अपीलकर्ता यांच्यात काय घडले याबद्दल साक्षीदाराला माहिती नव्हती.पी. डब्ल्यू.-5 ला तक्रारदाराने ज्या उद्देशाने रोख रक्कम कथितपणे अपीलकर्त्याकडे सुपूर्द केली होती त्याबद्दल कोणतीही वैयक्तिक माहिती नव्हती.

17. आपण येथे नोंद घेऊ शकतो की फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1973 (Cr.P.C.) च्या कलम 313 अंतर्गत अपीलकर्त्याच्या विधानानुसार, 17 एप्रिल 2000 रोजी ती डीव्हीबी कार्यालयात एलडीसी म्हणून काम करत होती.त्या दिवशी, ग्राहकांकडून थकबाकी वसूल करण्यासाठी विभागाने आयोजित केलेल्या वसुली मोहिमेत ती तिच्या अधिकृत कामात व्यस्त होती.तिचे स्पष्टीकरण असे आहे की तक्रारदार तिचा शेजारी होता आणि त्याला वीज शुल्क जमा करण्यासाठी तिची मदत हवी होती.तिने सांगितले की यापूर्वी तिने तक्रारदाराच्या माध्यमातून कारची विक्री आणि खरेदीचा व्यवहार केला होता.तिने असेही म्हटले आहे की तक्रारदार हिस्ट्रीशीटर होता आणि त्याच्याविरुद्ध तीन प्रथम माहिती अहवाल (एफआयआर) दाखल करण्यात आले होते.मध्ये.

या संदर्भात उलटतपासणीत पीडब्लू-5 ला प्रश्न करण्यात आले होते. पीडब्लू-5 ने दिलेले संबंधित उत्तर असे आहेः

> "मी याची पुष्टी किंवा नकार देऊ शकत नाही की आरोपी नीरज दत्ताने तिचा कॅशियर आणि चार पाच सदस्यांचा समावेश असलेल्या इतर कर्मचार्यांसह जय विहार येथे आयोजित सिंगल डिलिव्हरी पॉईंट कॅम्पमध्ये 71,000/- रुपये गोळा केले होते आणि ती तिच्या कर्मचारीवर्ग सदस्यांसह तिच्या कारमध्ये येत होती आणि वाटेत ती तक्रारदाराच्या दुकानावर थांबली जी तिची शेजारी होती आणि तिने तक्रारदाराकडून तिच्या मागील कारची 1 लाख रुपयांची शिल्लक विक्रीची रक्कम गोळा करण्यासाठी थांबवली कारण तिने तक्रारदाराच्या माध्यमातून ही कार मेसर्स सागर मोटर्सला विकली होती आणि ही रक्कम तिला मेसर्स सागर मोटर्सकडून तक्रारदाराद्वारे प्राप्त होणार होती."

येथे हे लक्षात घेणे योग्य आहे की पीडब्लू-5 ने सूचना शुद्धतेची पुष्टी केली नाही परंतु ते नाकारण्याच्या स्थितीत नसल्याचे सांगितले.खरे तर, पी. डब्ल्यू.-7 या तपास अधिकाऱ्याने, अपीलकर्त्याच्या कारमध्ये Rs.71,900/- ची रोख रक्कम सापडल्याची कबुली दिली.यामुळे बचाव पक्षाच्या कथनास समर्थन मिळते की अपीलकर्त्याने वसुली मोहीम राबवली होती. पीडब्लू-5 च्या पुराव्यांव्यतिरिक्त, अपीलकर्त्याने केलेली मागणी सिद्ध करण्यासाठी फिर्यादी पक्षाकडून इतर कोणताही पुरावा वापरण्यात येत नाही. सरतपासात पीडब्लू-5 ची विधाने अगदी बरोबर मानूनही, Rs.10,000/- ची मागणी करणे अपीलकर्त्याने तुष्टीकरणाच्या मार्गाने केली होती याचा अंदाज लावणे देखील अशक्य आहे. पैसा भरण्यासाठी केलेली प्रत्येक मागणी करणे ही परितोषणाची मागणी करणे असे होत नाही .येथे केवळ पैसा मागणी करणेपेक्षा अधिक काहीतरी असली पाहिजे.

18. लक्षात घेण्याजोगा आणखी एक महत्त्वाचा तथ्यात्मक पैलू आहे ज्यामुळे फिर्यादीच्या प्रकरणाबद्दल गंभीर शंका निर्माण होते.मृत तक्रारदाराने 17 एप्रिल 2000 रोजी दाखल केलेल्या तक्रारीत, भ्रष्टाचारविरोधी विभागाने नोंदवलेल्या त्याच्या निवेदनात , त्याने म्हटले आहे की 6 मे 1996 रोजी केलेल्या अर्जानुसार त्याच्या दुकानात मीटर बसवण्यात आले होते आणि काही महिन्यांनंतर त्याला मीटर काढून टाकल्याचे आढळले.तथापि, विशेष न्यायालयाने वादग्रस्त

निकालाच्या परिच्छेद 19 मध्ये असे निरीक्षण नोंदवले आहे की तक्रारदाराच्या सांगण्यावरून 25 एप्रिल 2000 रोजी चोरीला गेलेल्या वीज मीटरबाबत तक्रार दाखल करण्यात आली होती.अशा प्रकारे, कथित लाच मागितल्यानंतर 8 दिवसांनी तक्रारदाराने मीटर चोरीला गेल्याबाबत बाबत तक्रार केली.खरं तर, पीडब्लू-7 ने कबूल केले की तक्रारदाराने त्याने वीज मीटर पुरवण्यासाठी केलेल्या अर्जाची प्रत सादर केली नाही.पीडब्लू-7 ने पुढे सांगितले की तक्रारदाराने त्याला स्पष्टपणे सांगितले नाही की त्याने असा अर्ज दिला होता.कोणताही मागणी केल्याचा पुरावा नसताना , नवीन वीज मीटर बसवण्यासाठी लाच मागितल्याबद्दल फिर्यादीचा खटला संशयास्पद ठरतो.शिवाय, 24 एप्रिल 2000 पर्यंत तक्रारदाराने गुन्हा झाल्याबद्दल कोणतीही तक्रार नोंदवली नाही. यामुळे नवीन वीज मीटर बसवण्यासाठी 17 एप्रिल 2000 रोजी परितोषणाची मागणी करण्याबाबतचा फिर्यादीचा खटला अत्यंत संशयास्पद ठरतो.

19. सध्याच्या प्रकरणात, अशी कोणतीही परिस्थिती नोंदवली गेली नाही जी परितोषणाची मागणी केली आहे हे सिद्ध करेल. त्यामुळे, पी. सी. कायद्याच्या कलम 7 अंतर्गत गुन्ह्याचे घटक स्थापित केले गेले नाहीत आणि परिणामी, कलम 13 (1) (डी) अंतर्गत गुन्हा आकर्षित केला जाणार नाही.

20. त्यामुळे हे अपील यशस्वी होणे आवश्यक आहे. आम्ही आक्षेपार्ह निकाल आणि विशेष न्यायालयाचा निकाल रद्द करतो आणि अपीलकर्त्याची शिक्षा आणि दोषसिद्धी रद्द करतो .अपीलकर्त्याचे जामीन रोखे रद्द करण्यात आले.अपील मंजूर करण्यात येते.

निधी जैन **अपील मंजूर करण्यात येते .**

(सहाय्यकः यश चव्हाण आणि तमन्ना, एल. सी. आर. ए.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.